

MINIME INTERVENȚII EXECUTATE ÎN RESTAURAREA UNUI DRAPEL ȘI A UNUI STINDARD, MODEL 1872

Aurora - Florentina ILIE*

Cuvinte cheie: restaurare, drapel, artilerie, regiment, degradare.

Keywords: restoration, flag, artillery, regiment, degradation.

Abstract

The restoration of the flags has been and will remain a priority in restoring the objects of the National Military Museum King "Ferdinand I" but also a difficult problem to solve, given the diversity of the materials they are composed of. Before arriving in the museum, the flags had a well-defined function, they were functional, worn on the battlefield, outside, in the weather; with the temperature and humidity variations, all of these factors leaving traces.

The restoration procedures and techniques used to restore of these flags did not jeopardize the physical and informational integrity of these pieces, being reversible and non-destructive.

Colecția de drapele din cadrul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” este cea mai importantă colecție de acest gen din țară¹. Întregul patrimoniu de la Arsenalul Armatei a fost transferat Muzeului Militar Național care funcționa încă din 1919, dar care a primit un statut juridic abia în anul 1923².

Denumirile de drapel și stindard se dau numai steagurilor militare, deoarece forma, dimensiunile și accesoriile acestora (cravate, decorații, panglici de decorații), sunt hotărâte prin legi și regulamente militare și sunt puse în serviciu sau retrase numai prin Decret Regal sau prin Decret Prezidențial; toate celelalte sunt denumite steaguri³.

La început drapelul a servit la recunoașterea unităților militare pe câmpul de luptă, iar mai târziu a căpătat caracter de simbol⁴. Dragostea și respectul față de steag s-au consolidat puternic de-a lungul timpului în conștiința popoarelor. De apărarea lui au fost legate năzuințele de libertate, independență și unitate. Steagurilor li s-a dat un caracter sacru fiind păstrate cu venerație în timp de pace și de război. Având acest caracter, drapelul a fost și este astăzi însemnul pe care se depune jurământul de credință al ostașilor așa cum este consemnat și în regulamentele militare. Drapelul reamintește de iureșul luptelor neobosite pentru apărarea meleagurilor dintre Carpați, Dunăre și

* Expert restaurator textile, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București.

¹ Maria Radovici, *Drapelele de luptă ocrotite de Muzeul Militar Central – nesecat izvor de educație patriotică* în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, M.M.C., nr. 16, București, 1983, p. 56.

² *Fond documentar M.M.C., Div. I, 414, p. 3 și p. 9.*

³ Corneliu Andonie, Camelia Cristea, *Drapele* în „Istoricul Muzeului Militar Național 1923-2003”, p.153-155.

⁴ Anton D. Velcu, *Memorialul drapelelor oștirii române*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, nr. 1, București, 1937, pp. 16 - 24.

Marea Neagră, pe care le-au întregit străbunii noștri daci sub Burebista și le-au apărut sub Decebal. Dacii erau însoțiți în lupte de „draco”, steagul lor cu cap de lup și trup de șarpe (dragon).

La romani simbolul vitejiei și al onoarei purtat de signiferi și vexilari⁵ era întruchipat de cele mai multe ori de o acvilă. Tijele (hampele) drapelurilor erau împodobite de falere (distincții acordate legiunilor și trupelor auxiliare pentru fapte de bravură). Despre aceste simboluri daco - romane ne vorbesc documentele vremii figurate pe Columna lui Traian.

Steagurile au existat și în orânduirea feudală. Poporul român nu a făcut excepție de la această regulă, chiar dacă pentru o lungă perioadă din istorie nu avem documente sau mărturii care să ateste existența acestor însemne în jurul cărora oștile cnezilor și voievozilor români se adunau în lupta lor pentru libertate⁶.

Documentele sporadice ale vremii abia amintesc de existența steagurilor din secolul al XIV-lea. Aceste mărturii ne dovedesc că existau atât pentru Moldova cât și pentru Țara Românească două categorii de steaguri: steagul mare, care era și steagul țării sau steagul domnesc, dar și steagurile mici ale oștirii⁷.

Colecția de drapele a Muzeului Militar Național deține un număr însemnat de drapele datând din perioada de început a epocii moderne, perioadă marcată de mari evenimente care au produs puternice transformări în evoluția societății românești: revoluțiile din 1821 și 1848.

Din această epocă revoluționară există un număr de drapele și stindarde de o mare valoare istorico - documentară, ce vorbesc despre renașterea armatei noastre naționale și despre care documentele scriu cu precizie instituirea lor.

În Moldova au fost înmânate primele drapele unităților de cavalerie și infanterie, în prezența domnitorului și a dregătorilor țării. Înalta poruncă de Zi nr. 27 din 4 noiembrie 1834 semnată de domnitorul Mihail Sturza arăta că sultanul a întărit „...*Miliției Noastre dreptul de a avea steag, după modelul de Noi propus*”⁸. Culoarele drapelurilor militare erau roșu și albastru, fixate prin Regulamentul Organic, care se vor menține până în anul 1859⁹.

Tot în 1834, în Țara Românească domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica distribuie drapele celor trei regimente de infanterie și regimentului de cavalerie. Pentru prima dată în Țara Românească apare „falnicul tricolor”¹⁰, care va fi apărut întotdeauna cu sfințenie. Drapelul reprezenta simbolul vitejiei și onoarei militare.

Tricolorul a însoțit masele populare pe timpul Revoluției de la 1848 din țările române. Pe flamurile steagurilor înălțate pe Câmpia Libertății de la Filaret și de la Islaz era înscrisă deviza FRĂȚIE-DREPTATE. Decretul nr. 1 al guvernului Țării Românești

⁵ Drapelele romane purtau denumirea de „*vexillum*”, iar stindardele „*signum*”.

⁶ *Memorialul drapelurilor oștirii române*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, nr.1, București, 1937, pp. 18 - 19.

⁷ Idem, p.20-21; Anton Velcu, *Steagurile României*, în „Enciclopedia Română”, vol. 1, București, 1938, p. 74.

⁸ *Buletin, foaie oficială*, Iași, nr. 83, din 28 octombrie 1834, p. 457.

⁹ Col. P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnesci, trofee*, București, 1903, pp. 47 - 48.

¹⁰ Gl. Radu R. Rosetti, *Când s-a adoptat steagul tricolor la noi*, în „Memoriile secțiunii istorice”, seria a III-a, tomul XI, București, 1930, pp. 8 - 10.

din 14 iunie 1848 stabilea că „*Steagul național va avea trei culori: albastru, galben și roșu*”¹¹.

În 1859 a fost adoptat drapelul de stat tricolor, cu însemnele ambelor țări.

După unirea Moldovei cu Țara Românească și după constituirea unei singure armate, la 1 septembrie 1863, pe platoul de la Cotroceni, oștirea noastră a primit drapele noi, care exprimau pe plan militar simbolul unității.

Dobândirea independenței naționale din 1877 - 1878 a avut o puternică influență asupra întregii evoluții istorice a României. De la această dată poporul român a putut să se afirme tot mai mult ca o națiune de sine stătătoare, iar despre acest moment important ne vorbesc și drapelele și stindardele armatei noastre acoperite de glorie.

La Grivița, Rahova și Plevna, la Smârdan și Vidin, bravii infanteriști, dorobanți, călărași, roșiori și artileriști români au săvârșit minuni de vitejie. Însuflețiți de acest ideal național, unitățile armatei noastre au luptat până la sacrificiu la Dragoslavele, Jiu, Olt, Robănești, Prunaru, Mărașești, Măraști, Oituz și în apărarea Capitalei. Pentru fapte de vitejie au fost decorate numeroase drapele de regimente în timpul ofensivei din vara anului 1917, cu *ordinele „Mihai Viteazul”* și *„Steaua României”*.

Toate aceste sacrificii și acte de eroism au contribuit la înfăptuirea actului de la 1 Decembrie 1918, iar prezența tricolorului românesc la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia simboliza împlinirea dorinței de veacuri a poporului nostru - realizarea Statului Național Unitar Român.

Prin Tratatul de la Adrianopol, încheiat la 2 septembrie 1829 între Rusia și Turcia s-au acordat unele drepturi popoarelor balcanice în detrimentul Turciei.

Într-un articol special al tratatului se menționa dreptul Principatelor Române de a-și înființa propriile armate. Administrația Principatelor Române a fost încredințată generalului Pavel Kiseleff, în timpul căruia au fost elaborate Regulamentele Organice, puse în aplicare în 1831, în Muntenia și în 1832 în Moldova¹².

Anul 1872 a marcat, prin elaborarea noilor legi de reorganizare, o nouă etapă în procesul dezvoltării armatei române moderne și a istoricului drapelelor din dotare.

Prin Legea din 8 Martie 1872¹³, s-a stabilit drapelul țării, iar prin Legea din 27 martie, din același an, a fost înființată armata teritorială. Experiența *Războiului de Independență* și perfecționarea tacticii militare, sub influența performanțelor noului armament, intrat treptat în dotare, au impus elaborarea unor noi regulamente militare.

În vara anului 1914, la izbucnirea războiului, *Trupele de Uscat* erau organizate în Corpuri de Armată, Divizii de infanterie, Brigăzi de infanterie, de călărași și de artilerie. Unitatea de bază a Infanteriei era regimentul, organizat pe batalioane, iar acestea pe companii. Fiecare divizie de infanterie avea și câte un batalion de vânători. Corpul de Armată avea în compunere 2 divizii de infanterie, o brigadă de călărași, un regiment de obuziere, un batalion de pionieri, o subunitate de transmisiuni și formațiuni de servicii. Divizia de infanterie era organizată pe 2 brigăzi de infanterie, un batalion de vânători, o brigadă de artilerie, o subunitate de transmisiuni și formațiuni de servicii. Brigada de

¹¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol.1, București, 1902, p. 567.

¹² Mr. I. Popovici, *Organizarea Armatei Române*, Roman, 1910.

¹³ Col. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 110.

infanterie avea 2 regimente, fiecare a câte 2 - 3 batalioane și o companie de mitraliere cu 4 piese.

La începutul anului 1919, existau 5 Corpuri de Armată, fiecare a câte 2 divizii de infanterie operative, o divizie teritorială și o brigadă de călărași.

Diviziile de infanterie operative erau organizate pe 2 brigăzi, a câte 2 regimente de infanterie, 1 batalion de vânători, o brigadă de artilerie cu 2 regimente, elemente neîndivizionate și servicii. Diviziile teritoriale aveau în compunere 3 brigăzi de infanterie, fiecare a câte 2 regimente.

DRAPELUL REGIMENTULUI 1 ARTILERIE DE ASEDIU, MD. 1872

Regimentul 1 de Artilerie de asediu a fost înființat prin Înalțul Decret nr. 394 din 18 februarie 1915, iar de la 01 martie 1915 s-a aflat în subordinea Comandamentului Cetății București (M. Oastei, partea neoficială).

Conform Înalțului Decret nr. 2354 din 28 octombrie 1915, de la 01 noiembrie 1915 **Regimentul 1 de Artilerie de asediu** devine **Regimentul 1 de Artilerie grea**, la fortul Jilava.

Reședința la înființare a fost în București, iar Patron al regimentului este *Sfântul Alexandru* (26.10.), conform Înalțului Decret nr. 1679 din 26 iunie 1915.

Drapelul a fost înmănat de către regele Ferdinand I la 10 mai 1915 și a fost în serviciu până la 10 mai 1929, când a fost depus la Muzeul Militar Național.

Decorațiile primite sunt: „*Steaua României cu spade*” în grad de cavaler, cu panglică de *Virtutea militară*, acordată prin Înalțul Decret nr. 1521 din 27 iunie 1918; medalia „*Crucea comemorativă a războiului 1916 - 1918*” cu bareta „*Mărășești*” acordată prin Înalțul Decret nr. 1744 din 08 iulie 1918 și medalia „*Victoria*” acordată prin Înalțul Decret nr. 3390 din 20 iulie 1921.

Conform fișei de obiect (nr. inv. 9582) este un „*drapel de mătase tricoloră, având în centru stema țării cu armele Casei de Hohenzollern (scutul din interior) înconjurată de un chenar galben. În cele patru colțuri este pictat cifra lui Carol I. Drapelul este confecționat după 1882.*”

Hampa de lemn, cu acvilă, placă și brățară. De hampă este prinsă cravata drapelului. Are învelitoare de mușama”.

Proveniență: Arsenalul Armatei, 1919.

Inscripții: pe placă: **ONÓRE și PATRIA / REGIMENTUL N° 1 de ARTILERIE DE ASEDIU**

Dimensiunile pânzei: L (h) = 75 cm; l = 110 cm.

De-a lungul timpului, asupra acestui stindard au fost făcute intervenții de restaurare și conservare, ce au constat în acoperirea cu tul de protecție și consolidări locale, cu fire din mătase integrate cromatic, unele dintre acestea decolorându-se, ca urmare a oxidărilor produse sub influența luminii și a oxigenului din aer. Mătasea a fost protejată între cele două bucăți de tul, spațiul creat între mătase și acesta a dus la menținerea unui mediu cu o umiditate constantă și ventilație permanentă. Tul-ul din bumbac a menținut un mediu relativ curat pe suprafața piesei.

Degradări fizico – mecanice, chimice și biologice înainte de restaurare: pânza prezintă deteriorări fizico - mecanice având zone mari cu lipsuri din suportul de mătase, stratul pictural este desprins pe alocuri și decolorat, pânza a fost restaurată prin consolidare în tul, iar pentru etalarea corespunzătoare normelor de conservare necesita confecționarea unui manșon (Foto 1).

Foto 1: Ansamblu fața 1 și 2, înainte de restaurare

Cele mai multe dintre procesele care provoacă degradări sunt procese de natură chimică ele ducând la producerea de transformări în structura și compoziția obiectelor. Asemenea procese, afectează piesele care, prin structură și compoziție, sunt mai sensibile și predispuse la o evoluție mai rapidă a proceselor de degradare, în comparație cu alte obiecte. În această categorie de piese vulnerabile se încadrează și piesele pe suport textil, dintre toate acestea, cele din mătase fiind cele mai expuse.

La baza producerii mișcărilor dimensionale, care reprezintă dilatările și contractările fibrelor textile, stă higroscopicitatea, una dintre principalele proprietăți ale materialelor de natură organică. Aceasta constă în absorbția și desorbția umidității din aer; acest proces continuu duce la deformarea pieselor textile, iar în cazul în care uscarea se produce lent, pot apărea efecte nedorite, cum ar fi cearcănele de umezeală, care, la rândul lor, pot favoriza apariția petelor de mucegai pe materialul textil. Efectele degradării care apar și sunt vizibile sunt tocmai acele rupturi, găuri și sfâșieri în material, care fac să fie necesară restaurarea.

Drapelul fiind restaurat anterior nu a impus o intervenție majoră asupra lui. După curățirea mecanică, pe ambele fețe ale sale, a fost fixat un manșon în vederea etalării. La intervenția anterioară fuseseră cusute trei bride în partea superioară, pentru susținerea pe verticală dar, metoda s-a dovedit a fi defectuoasă. S-au produs tensionări

la pânza drapelului datorate greutateii; manșonul a preluat greutatea piesei, în mod uniform, evitând tensionările asupra pânzei (Foto 2).

Foto 2: Ansamblu fața 1 și 2, după restaurare

STINDARDUL REGIMENTULUI 11 DE CĂLĂRAȘI, MODEL 1872

Conform fișei de obiect (nr. inv. 9633) este un „stindard de mătase tricoloră, având în centru stema țării înconjurată de o ghirlandă de frunze de laur. Scutul este scartelat peste tot cu armele Casei de Hohenzollern (scut împărțit în patru, două cartiere negre și două argintii). La cele patru colțuri, cifra lui Carol I înconjurată de o ghirlandă de lauri. Hampa de lemn are șase caneluri și este prevăzută cu o vergea și un inel mobil metallic. De hampă este prinsă cravata stindardului. Are port stindard de piele îmbrăcat cu paspol și fir tricolor. Stindardul este confecționat în 1873. Are husă din doc.”

Proveniență: Arsenalul Armatei, 1919.

Inscripții: pe placă: **ONÓRE și PATRIE / XI REGIMENTU DE CĂLĂRAȘI**

Dimensiunile pânzei: L (h) = 44 cm; l = 45 cm.

De-a lungul timpului, asupra acestui stindard au fost făcute intervenții de restaurare și conservare, ce au constat în acoperirea cu tul de protecție și consolidări locale, cu fire din mătase integrate cromatic, unele dintre acestea decolorându-se, ca urmare a oxidărilor produse sub influența luminii și a oxigenului din aer. Mătasea a fost protejată între cele două bucăți de tul, spațiul creat între mătase și acesta a dus la menținerea unui mediu cu o umiditate constantă și ventilație permanentă. Tul-ul din bumbac a menținut un mediu relativ curat pe suprafața piesei.

Degradări fizico - mecanice, chimice și biologice înainte de restaurare: depuneri de praf; lipsuri mari din pânza stindardului; lipsuri din franjuri în zona superioară, lângă hampă; oxidarea firelor metalice de la broderii și de la franjuri, precum și ale bentițelor de pe margini care fixează franjurii și înconjoară stindardul; decolorarea și deshidratarea mătăsii; pete de mucegai la suportul din bumbac apărute ca urmare a formării cearcănelor de umezeală (uscarea lentă a dus la apariția gonflărilor și ale cutelor, în

anumite zone); deshidratarea tul-ului de consolidare și de protecție de deasupra (Foto 3).

Foto 3: Ansamblu fața 1 și 2, înainte de restaurare

Cele mai multe dintre procesele care provoacă degradări sunt procese de natură chimică ele ducând la producerea de transformări în structura și compoziția obiectelor. Asemenea procese, afectează piesele care, prin structură și compoziție, sunt mai sensibile și predispuse la o evoluție mai rapidă a proceselor de degradare, în comparație cu alte obiecte. În această categorie de piese vulnerabile se încadrează și piesele pe suport textil, dintre toate acestea, cele din mătase fiind cele mai expuse.

După curățirea mecanică, pe ambele fețe ale sale, au fost fixate două manșoane, unul în partea superioară, pe orizontală, iar altul pe marginea benzii albastre, înspre hampă, în vederea etalării. La intervenția anterioară fuseseră cusute trei bride în partea superioară, pentru susținerea pe verticală dar, metoda s-a dovedit a fi defectuoasă. S-au

Foto 4: Ansamblu fața 1 și 2, după restaurare

produs tensionări la pânza stindardului datorate greutateii mari ale broderiilor lucrate în tehnica pasmanteriei, care sunt cusute direct pe mătase și pe materialul suport din bumbac; ca și la piesa prezentată anterior, manșonul a preluat greutatea în mod uniform, evitând tensionările asupra pânzei stindardului (Foto 4).

BIBLIOGRAFIE

- Andonie, Corneliu; Cristea, Camelia, *Drapele*, în „Istoricul Muzeului Militar Național 1923 - 2003”, Editura Total Publishing, București, 2003.
- Idem, *Însemnele vexilologice folosite de armata română în Războiul pentru Independență 1877 - 1878 (drapele, stindarde, pavilioane, jaloane, fanioane, flamuri) aflate în colecția Muzeului Militar Național*, în „Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, serie nouă, nr. 7 - 8, București, 2010.
- Lahovari, George, *Hârtii vechi*, București, 1903.
- Macri, Spiridonia, *Studiu asupra unor coloranți textili folosiți în procesul de restaurare*, în „Cercetări de conservare și restaurare”, Editura M.N.I.R., București, 1982.
- Moisil, C., *Stema României*, București, 1931.
- Moldoveanu, Aurel, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Ministerul Culturii, Editura Museion, București, 1993.
- Năsturel, P. V., *Steagul, stema română, însemnele domnesci, trofee*, București, 1903.
- Popovici, I., *Organizarea Armatei Române*, Roman, 1910.
- Potocki, A.; Velcu D., *Catalogul colecțiilor: steaguri, stindarde, fanioane*, mss., Biblioteca Muzeului Militar Național, București, 1931.
- Radovici, Maria, *Drapelele de luptă ocrotite de Muzeul Militar Central – nesecat izvor de educație patriotică*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, M.M.C., nr. 16, București, 1983.
- Rosetti, Radu R., *Când s-a adoptat steagul tricolor la noi*, în „Memoriile secțiunii istorice”, seria a III-a, tomul XI, București, 1930.
- Sinescu, N., *Istoricul întregirii cavaleriei române în războiul mondial 1916 și până la 1926*, vol. I, București, 1926.
- Stroea, A.; Dragomir, N.; Ivan, N.; Condruz, V., *Infanteria Română. 180 de ani*, Editura Centrului Tehnic - Editorial al Armatei, București, 2010.
- Șuța, Ion, *Infanteria română. Contribuții la istoricul armei*, vol. I, București, 1977;
- Idem, *De la primul război mondial până în zilele noastre*, vol. II., Editura militară, București, 1982.
- Velcu, Anton D., *Memorialul drapelelor oștirii române*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, nr. 1, București, 1937.
- Idem, *Steagurile României*, în „Enciclopedia Română”, vol. 1, București, 1938.
- *** *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. 1, București, 1902.

„Fond documentar M.M.C.”, Div. I, 414.
„Buletin, foaie oficială”, Iași, nr.83, din 28 octombrie 1834.
„Monitorul Oastei”, nr.10 din 15 aprilie 1880.
„Monitorul Oastei”, nr.25 din 19 august 1880.
„Înalt Decret”, nr. 2027 din 22 iulie 1880 „Relativ la deschiderea unui credit, necesar Ministerului de Război pentru cumpărarea a patru drapele pentru regimentele de călărași nou înființate”.
„Monitorul Oastei”, nr.17 din 3 aprilie 1893.
„Istoricul Armatei Române”, București, 1902.
„Anuarul Armatei Române”, 1899.
„Anuarul Armatei Române”, 1904.
„Anuarul Armatei Române”, 1905.
„Anuarul Armatei Române”, 1911.
„Anuarul Armatei Române”, 1914.
„Anuarul Armatei Române”, 1915.
„Lupta de la Robănești, 10 noiembrie 1916”, Craiova.

Fișă de restaurare „Drapelul Regimentului 1 de Artilerie de asediu. Model 1872”, Arhiva Laboratorului de Conservare - Restaurare al Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2007.

Fișă de restaurare „Drapelul Regimentului 11 de călărași - Botoșani. Model 1872”, Arhiva Laboratorului de Conservare - Restaurare al Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2007.

Coordonare științifică: dr. Corneliu Andonie - profesor, muzeograf, specialist în domeniul drapelelor și decorațiilor militare, armament defensiv (armuri), harnașamente și mijloace de transport hipo, în arheologie medievală (bizantină), expert în bunuri arheologice și istorico - documentare, al Ministerului Culturii și Patrimoniului Național, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București.

Investigații fizico – chimice: Ing.chim. Doina Cîrnu - expert în restaurare – conservare metale, investigații fizico - chimice, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București.

Conservare: Ing. Gabriela Tuas - expert conservator în bunuri de patrimoniu pe suport textil, papetar și artă plastică, Colecția Drapele, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București.

Realizare fotografică: Adrian Simionescu - expert tehnoredactare și foto, Secția Documentare, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București.

Realizare grafică: Adrian Ilie